

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(кафедра філологічних дисциплін навчально-наукового інституту педагогіки і психології)

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(відділ української мови та літератури)

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
Запорізький національний університет

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне)

«ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ ФІЛОЛОГІЇ Й ЛІНГВОДИДАКТИКИ В ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ»

**Матеріали
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції**

**Полтава
2023**

УДК 339.92:[80+81]:37.013/.018(477)(082)

Рецензенти:

Гаврілова Людмила Гаврилівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Паламар Світлана Павлівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник декана факультету педагогічної освіти з наукової роботи Київського університету імені Бориса Грінченка.

Євроінтеграційні пріоритети філології й лінгводидактики в освітній системі України: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (10 листопада 2023 р., м. Полтава). ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава, 2023. 204 с.

До збірника увійшли матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Євроінтеграційні пріоритети філології й лінгводидактики в освітній системі України».

Для науковців, педагогів, здобувачів магістерського та освітньо-наукового рівнів вищої освіти, абітурієнтів, широкого кола читачів.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава) (протокол № 4 від 24 листопада 2023 р.).

ПОРЯДОК СЛІВ У РЕЧЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОКУСІ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ

Турко Ольга Василівна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філологічних дисциплін
початкової та дошкільної освіти*

*Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

У статті проаналізовано поняття «порядок слів» у формально-граматичному та комунікативному аспектах, зокрема інтонаційний, темо-ремний, синтагматичний інструментарій; зацентовано увагу на особливостях компанування речення за посередництвом комунікативної інтенції мовця засобами модальності та дискурсивно-жанрового презентування мовлення (діалогічна та монологічна структури).

Ключові слова: *порядок слів у реченні, комунікативна інтенція, комунікативний аспект, формально-граматичний аспект.*

Аналіз синтаксичних категорій, понять, явищ в українській мові прямо чи опосередковано торкається питання позиції в реченнєвій структурі, граматичної взаємодії (семантичні зв'язки та відношення) з іншими реченнєвими елементами, стилістичної маркованості, спричиненої саме порядком слів тощо.

Мета статті – виявити комунікативний вплив інтенції на порядок слів у реченнях української мови.

Питання про порядок слів у реченні української мови постало в руслі формально-граматичного підходу (М. Смотрицький, Е. Бернекер, В. Матезіус, О. Потебня, Є. Курилович, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, В. Сімович, І. Огієнко, О. Мельничук та ін.), на сучасному етапі розвитку українського синтаксису актуалізується в комунікативному аспекті (А. Загнітко, І. Вихованець, Ф. Бацевич, Н. Гуйванюк, Л. Марчук, Дж. Л. Остін, Дж. Серль, З. Вендлер та ін.), як стилістичний маркер вираження авторського стилю (інверсія слів).

Визначальними для комунікативного аспекту аналізу порядку слів у реченнях української мови стали такі формально-граматичні особливості:

— виявлення порядку слів у реченні як синтаксичного явища, що зумовлено певними синтаксичними відношеннями та зв'язками, інтонаційно-семантичним оформленням та фразовим наголосом;

— встановлення різновидів порядку слів – фіксованого та вільного, прямого та інверсійного (чітка дефініція щодо цих різновидів потребує свого вирішення і в сучасному мовознавстві);

— розгляд інтонації як засобу словопорядку, відтак стилістичного пояснення інверсії;

— часткове обґрунтування зв'язку членів речення із позицією в структурі речення, а не частиномовною функцією (дієслово – присудок, іменник – підмет тощо); розмежування проблеми порядку слів у слов'янських мовах від проблеми синтаксичних функцій членів речення (В. Матезіус);

— уведення в науковий обіг поняття «інверсія» на позначення незвичного розташування слів у реченні з стилістичною метою; встановлення зв'язку інверсії та звичного порядку слів із смисловою структурою висловлювання;

— обґрунтування зв'язку між порядком слів та синтагматичним членуванням речення (О. Мельничук);

— аналіз поняття «синтагма» як виразника суб'єктивно-смислової сторони внутрішньо-синтаксичної сфери структури речення, компанування речення – об'єктивно-смислової сторони тієї самої сфери [2, с. 432]. Суб'єктивно-смислову сторону визначають комунікативна інтенція речення (фрази, висловлювання) / тексту, відтак порядок слів у реченні, фразова інтонація, стилістичні засоби увиразнення.

Комунікативна структура речення спрямована у сферу мовлення, де речення становить одиницю мовлення і розглядається у співвідношенні з такими категоріями, як комунікативна предикативність, настанова (реалізується в категоріях розповідності, питальності, спонукальності, бажальності, ірреальної умови) й актуальне членування речення (грамема теми, грамема реми) [1, с. 8, 26].

Водночас речення є елементарною комунікативною одиницю та вирізняється суб'єктивністю, залежить від комунікативної інтенції.

У психологічному аспекті інтенцію тлумачать як «спрямованість, направленість свідомості чи мислення на який-небудь об'єкт» [6, с. 181]. Комунікативна інтенція, зауважує Л. Топчий [3], не має однозначного трактування. У контексті розмаїття думок більш переконливою щодо трактування названого поняття є концепцію С. Шабат-Савки, «згідно з

якою комунікативна інтенція – це мовленнєвий намір, особливий лінгвістичний феномен, у якому експлікований план змісту і план мовної презентації» [3, с. 90].

«Широкий спектр інтенційних потреб мовця представлено комунікативно-модальними інтенціями, що їх в уснорозмовній або текстовій комунікації вербалізують висловлення; суб'єктивно-модальними інтенціями, що реалізуються за допомогою синтаксем і реченневих еквівалентів; дискурсивно-жанровими інтенціями, репрезентованими функціонально-змістовими конструктами й мовленнєвими жанрами» [5, с. 117]. Синтаксичні одиниці, зазначає С. Шабат-Савка, слугують домінантними складниками вербалізації інтенції.

Комунікативно-модальну інтенцію репрезентують висловлення розповідності, питальності, спонукання [5, с. 117].

Суб'єктивно-модальну інтенцію репрезентують реченнєві еквіваленти, дискурсивно-жанрову – діалогічні та монологічні текстові структури [5, с. 117], що вирізняються розташуванням компонентів мовленнєвого акту відповідно до комунікативної мети – дозволу, прохання, побажання, спонукання та ін., напр., *Чи можна мені піти?, Прошу надати мені необхідні документи, Щиро зичу довгих років життя* (предикат займає позицію суб'єкта дії (P + N₃(N₂) + ...).

«Порядок слів у реченні сприяє актуалізації семантичного значення інверсійного компонента пропозиції як для об'єктивної, так і для суб'єктивної модальності. Крім цього, для вираження значення суб'єктивної модальності інверсійний порядок слів є окремим засобом, що зреалізовується моно- та полісемантично» [4, с. 114].

Комунікативна інтенція спричиняє порядок слів як прямий або інверсійний. За умови прямого порядку слів увиразнення здійснюється лексико-фразеологічними засобами (тропами в т.ч.), напр., *Ліси хриплять застуджено, як бронхи* (Ліна Костенко). Інверсійний порядок слів маркує реченнєвий компонент шляхом зміни позиції, напр., *Зітхають свіжістю дівочою акації...* (В. Симоненко) (P₁ + N₅ + Adj + S). Така позиція зумовлена комунікативною інтенцією мовця маркувати семантичне значення ад'єктива. Оскільки в реченні є два граматичні значення: значення предикативності, властиве усім реченнєвим конструкціям, й інформативне значення – спосіб представлення дійсності, то, на нашу думку, непрямий порядок слів, не змінюючи значення предикативності, змінює значення як інваріантне до варіативного (див. праці О. Потебні).

Порядок слів у реченнях української мови спричинений комунікативно-модальною, суб'єктивно-модальною та дискурсивно-

жанровою інтенцією мовця, з одного боку, слугує засобом вербалізації та увиразнення комунікативної інтенції – з іншого.

Перспектива подальших досліджень полягає у виявленні граматичних маркерів комунікативної інтенції, зокрема їхньої позиційної ролі.

Література

- 1. Мірченко М. В.** Синтаксичні категорії речення : автореф. дис. ... д. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 36 с.
- 2. Сучасна** українська літературна мова: синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 518 с.
- 3. Топчий Л.** Лінгвістичний обшир терміна «комунікативна інтенція». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. 21, т. 2. С. 87–91. URL: <https://dspu.edu.ua/sites/hsci/wp-content/uploads/2019/02/18-6.pdf>.
- 4. Турко О.** Порядок слів у реченні української мови як засіб вираження модальності (на матеріалі художніх текстів). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського Серія: Філологія. Журналістика* / гол. ред. Казарін В. П. 2021. Том 32 (71). № 1. Ч. 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 111–115.
- 5. Шабат-Савка С. Т.** Комунікативна інтенція як міжрівнева лінгвістична категорія. URL: [file:///C:/Users/ADMINKA/Desktop/adminojs,+114-120%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ADMINKA/Desktop/adminojs,+114-120%20(1).pdf).
- 6. Шапар В. Б.** Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

ЗМІСТ

Секція № 1. Актуальні проблеми української дошкільної освіти в європейському контексті

- Люцканова Т. О., Мельник Л. В.** *Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі театрально-ігрової діяльності* 3
- Масловська І. С.** *Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку за допомогою фольклорних творів* 7
- Мухіна А. Ю., Гаркавенко К. О.** *Аналіз особливостей соціальної взаємодії дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру* 13
- Радченко О. М., Мельник Л. В.** *Інтегрований підхід до формування навичок складати розповіді-міркування у старших дошкільників* 18

Секція № 2. Концептуальні засади мовно-літературної підготовки в початковій школі в умовах НУШ

- Бобер М. В.** *Формування розвитку творчої уяви на уроках літературного читання* 22
- Васильківська Н. А.** *Інтелектуальні карти в початковій освіті* 25
- Гайдедей К. М.** *Формування м'яких навичок (soft skills) у дітей початкової школи України та Польщі* 28
- Мельник Л. В.** *Формування навичок самостійної роботи молодших школярів на уроках підготовки до написання творів* 32
- Овдійчук Л. М., Умерова К. І.** *Формування критичного мислення в учнів початкової школи на уроках читання* 37
- Правова Н. В.** *Формування логічних умінь здобувачів початкової освіти на уроках української мови та літературного читання* 47
- Романова А. С.** *ІКТ як спосіб удосконалення читацької діяльності учнів початкових класів* 51

Топіха Є. М. Комікси як засіб розвитку читацької компетентності молодших школярів на уроках літературного читання 56

Хімінець В. Є. Використання технології розвитку критичного мислення на уроках української мови в початкових класах 60

Секція № 3. Українська мова, українська література, світова література як навчальні дисципліни: національні та міжкультурні пріоритети

Горбач Н. В., Бардадим Е. М. Художній твір як засіб формуванні інклюзивної культури 64

Каюк З. Б. Особливості викладання української літератури в українській школі за кордоном (на прикладі уроку опрацювання поеми Лесі Українки «Давня казка» у 8 класі) 68

Ніколаєнко В. М. Гуманістичний потенціал художньої літератури: рецепція образу О. Глаголева в романі Т. і О. Литовченків «Книга Жахіття. 1932–1938» 73

Федоренко М. В., Цалапова О. М. Використання презентацій і креолізованих текстів на заняттях з національно-патріотичного виховання 76

Цалапова О. М. Прийом сократівського діалогу як стимулятор нестандартної інтерпретації художнього тексту 79

Секція № 4. Філологічна наука й освіта в закладах вищої освіти: виклики сучасності

Віротченко С. А. Мовна ситуація у вищій освіті: вивчення естонського досвіду 84

Ковтун О. С. Зміст і обсяги освітніх компонентів філологічного спрямування у професійній підготовці майбутніх менеджерів 87

Лядецька Г. М. Особливості формування предметно-методичної компетентності вчителя початкової школи 91

Мордовцева Н. В. Удосконалення мовленнєвої компетентності у майбутніх учителів початкової школи	94
Нікітіна А. В. Компетентнісний підхід до формування креативності українського словесника	98
Овдійчук Л. М., Брильова Л. Є. „Стилістика української мови” як освітній компонент: інноваційний аспект викладання у ЗВО	104
Турко О. В. Порядок слів речень української мови у фокусі комунікативної інтенції	111
Секція № 5. Нові підходи у викладанні дисциплін мовно-літературної галузі в закладах освіти різних рівнів: визначення переваг, переосмислення норм	
Гоголь Н. В. Культурологічний підхід як науково-методична проблема в змісті шкільної літературної освіти	115
Горошкіна О. М. Змістове наповнення термінів «метод» і «прийом» у контексті реалізації компетентнісного підходу	119
Зенякін О. С. Роль наскрізних змістових ліній у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти (порівняльний аналіз національної та іноземної навчально-методичної літератури)	123
Кизилова В. В. Українська новітня авторська казка у шкільному вивченні: проблемно-тематичний вимір	133
Маркотенко Т. С. Вивчення акцентуаційних норм іменників сучасної української мови в мовній підготовці здобувачів освіти	138
Починкова М. М. Місце технології формування критичного мислення під час викладання дисциплін філологічного спрямування	143
Пушко В. Ф. Жанрово-тематичний огляд сучасної української літератури для дітей та юнацтва	146
Смирнов О. В. Загальнолюдські цінності в поемі І. Качуровського «Село»	150

Харковський Є. М. Неформальна освіта у філологічній підготовці майбутніх учителів іноземної мови як виклик сучасності 154

Секція № 6. Аспекти професійної комунікації в освіті в епоху цифрових технологій

Гаврілова Л. Г., Корольов В. В. Цифрова комунікація як форма сучасної наукової комунікації 157

Коваленко К. М. Види академічної доброчесності 161

Таможська І. В. Аргументативна компетентність у здійсненні професійної комунікації майбутніми фахівцями технічної галузі 164

Ткачова Н. О., Байдала В. В., Чирва Я. О. Формування іншомовної компетентності майбутніх викладачів як педагогічна проблема 175

Ткачов С. І., Ткачов А. С., Махновський С. С. Формування цифрової компетентності в магістрантів педагогічних спеціальностей 183

Шило О. В. Психологічний аспект професійної комунікації педагога 191

Зміст 200

Наукове видання

**МАТЕРІАЛИ VI ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ
ФІЛОЛОГІЇ Й ЛІНГВОДИДАКТИКИ В ОСВІТНІЙ
СИСТЕМІ УКРАЇНИ»**

(10 листопада 2023 року, м. Полтава)

Відповідальні за випуск:
доц. Мельник Л. В.,
доц. Мордовцева Н. В.

Здано до склад. 10.11.2023 р. Підп. до друку 24.11.2023 р.
Формат 84x60/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк арк. 11,5. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

вул. Коваля, 3, м. Полтава
e-mail: luguniv.info.edu@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.